

SKÖTSELPLAN FÖR NATURRESERVATET LJUNGÅS, VÅRGÅRDA KOMMUN, ÄLVSBORGS LÄN

Fastställd den 10/1 1993 av miljönämnden i Vårgårda kommun

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

A. ALLMÄN BESKRIVNING

1. ADMINISTRATIVA DATA
2. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN
 - 2.1 Naturförhållanden
 - 2.2 Kulturhistoriska förhållanden
 - 2.3 Anordningar för friluftslivet
 - 2.4 Tillgänglighet

B. PLANDEL

3. SKÖTSEL AV MARK
 - 3.1 Övergripande mål
 - 3.2 GENERELLA RIKTLINJER OCH ÅTGÄRDER
 - 3.2.1 Hävd av åker, äng och betesmark
 - 3.2.2 Hävd av skogsmark
 - 3.2.3 Kulturminnesvård
 - 3.2.4 Faunavård
 - 3.3 BEHANDLING AV SKÖTSELOMRÅDEN
4. ANORDNING FÖR ALLMÄNHETEN
 - 4.1 Övergripande mål
 - 4.2 Riktlinjer och åtgärder
 - 4.2.1 Tillgänglighet
 - 4.2.2 Friluftsanordningar
 - 4.2.3 Renhållning
 - 4.2.9 Information
5. TILLSYN
6. DOKUMENTATION
7. REVIDERING
8. FINANSIERING AV NATURVÅRDSFÖRVALTNINGEN

Bilagor: 1) Virkesförbrukningen på Ljungås
2) Preliminärt åtgärdsförslag för renovering av Ljungås 1:1, Älvsborgs länsmuseum 92-01-21
3,4,5) Kartor

A. ALLMÄN BESKRIVNING

1 ADMINISTRATIVA DATA

SKYDDSFORM:	Naturresevat. Strandskydd 100 m vid Kroksjön
BESLUTSDATUM:	93-01-12
KOMMUN:	Vårgårda
SOCKEN:	Skogsbygden
AREAL:	Totalt 53,5 ha, varav skog utgör 43,5 ha, inägor 8,0 ha och sjö 2,0 ha
FASTIGHET:	Ljungås 1:1
LÄGE:	ca 1 mil sydost om Alingsås; 1,5 mil sydväst om Vårgårda
TOPOGRAFISKA, KARTBLADET:	7C SV
EKONOMISKA KARTBLADET:	7C Borås 4c och 4d
NATURVÅRDSFÖRVALTARE:	Skogssällskapetets Förvaltnings AB

2. ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN

2.1 Naturförhållanden

Geologi och topografi

Ljungås ligger i ett myr- och sjörikt, kuperat skogsområde beläget i övergångszonen mellan sydsvenska höglandet och västgötsläppen. Området ligger över högsta kustlinjen varför jordarten är morän. Berggrunden består av kraftigt förskiffrad, biotitrik, grå gnejs, bildad ur magmatiska djupbergarter. Kraftiga sprickor i berggrunden med dominerande riktningar i NO-SV och NV-SO vittnar om den senaste inlandsisen som utbredd sig från NO mot SV.

Genom en djup dalgång avvattnas området av Störtaredsån som också till en del ingår i naturresevatet. Ån rinner via Lygnösjö till St. Färgen som tillhör Sävåns vattensystem.

Reservatet utgörs av en betespräglad bondeskogsfastighet där gårdsbyggnaderna ligger på en markerad höjd omgivna av åkrar och ängsrester, de senare delvis igenvuxna med lövskog. Markerna utanför inägorna är bevuxna med granskog med inslag av tall. Södra delen av reservatet sluttar brant ner mot Störtaredsån, norra och nordvästra delarna utgörs av en planare långsluttning ner mot ett sumpskogsområde och mot Kroksjön. Två källkärr, ett söder och ett väster om mangårdsbyggnaden ingår också.

Flora och fauna

Skogen på Ljungås är ett mycket vackert exempel på betespräglad, äldre bondeskog. Uttaget av skog har varit litet under nästan hela 1900-talet och har skett genom plockhuggning. Betesprägel märks tydligt genom grova spärrgreniga granar som vuxit upp i en öppen skog omväxlande med medelålders träd och klena plantor. Ställvis hittar man rikligt med hänglav, grå tagellav och skägglav. Även garmlav som endast har ett fåtal lokaler i västra Sverige har påträffats.

I södra delen av området närmast ån växer en ridå av klibbal och björk. I branterna ner mot ån finns ett påfallande orört granbestånd med stor rikedom på lågor. Kulturpåverkan har under senare tid varit mycket liten i denna del av skogen. Markvegetationen domineras av kvastmossa av frisk typ. Lågorna hyser en intressant kryptogamflora bl a kan nämnas purpurmylia, flagellkvastmossa, handbålsmossa, hornknutmossa, stubbtrådmossa och sågscapania.

Den döda och döende veden i lågorna gynnar också en rad vedlevande insekter och olika hackspettarter.

I ett källkärr vid skogskanten väster om mangårdsbyggnaderna finns rikkärrsarter som ullsäv, tagelsäv, gräsull, kärrsälting och tidigblommande slätterblomma. Även mossorna är typiska för ett rikkärr, så finns t ex purpurvitmossa, gyllenmossa, kärrkvastmossa, kärrkrokmossa, guldspärrmossa, flikbålsmossa och fetbålsmossa.

I ett mindre källkärr mellan två åkrar sydväst om mangårdsbyggnaden växer källgräsmossa, bandpraktmossa, bäckblekmossa och kalkkammossa.

Djurhållningen på gården upphörde på 60-talet, sedan dess har vallodling skett på åkrarna medan ängsmarkerna delvis vuxit igen med lövträd. Ängsfloran finns dock bitvis kvar, bl a ses svinrot, slättergubbe, rödklint och ängsskallra. Runt byggnaderna finns också ett antal äldre vårdträd.

2.2 KULTURHISTORISKA FÖRHÅLLANDEN

Ljungås omtalas för första gången år 1613 som kronotorp, senare omvandlat till hemman 1/4 mantal och slutligen till 1/8 mantal. Gårdens nuvarande gränser fastställdes vid storskifte år 1804.

Den höga andelen likåldrig gammelskog indikerar att marken beskogats med gran för ca 120 år sedan. Hur marken nyttjats tidigare är osäkert, men beskrivningarna till 1804 års skifte av Skogsbygdens utmarker visar att endast 6% av dessa utmarker utgjordes av ljunghed. Hur det såg ut på just Ljungås är okänt, förekomst av plattlummer som starkt gynnas av svedjeodling ger en antydning om att svedjebruk kan ha nyttjats.

I Störtaredsån finns rester av en kvarndamm och i ett tillflöde strax utanför fastighetsgränsen ligger två kvarnstenar. En stensatt väg löper i dalgången.

Ett torp fanns på fastighetens västra del under åren 1865-1882. En av dess åkrar brukades in på 1960-talet. Om denna korta odlingsepok minner också åtskilliga odlingsrösen. I närheten ligger en vallherdes koja, men denna är säkert av högre ålder än torpet.

Mangårdsbyggnaden utgörs av en långloftstuga byggd i slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Ordet långloft syftar på att loftet sträcker sig över hela husets längd, en byggnadstyp som var relativt vanlig i Västergötland. Byggnaden har två ingångar båda försedda med sk bislag, dvs en förstukvist uppbyggen av konsoler med plats för två sittbrädor. En lillstuga uppförd ca 1910 hör också till gården.

2.3 ANORDNINGAR FÖR FRILUFTSLIVET

Flera stigar finns från omgivande gårdar bl a från Uddabo och Mörkabo.

2.4 TILLGÄNGLIGHET

Området kan nås från landsvägen mellan Storsten och Nårunga. Körväg finns fram till ca 200 m från mangårdsbyggnaden. Parkeringsutrymme för ett fåtal bilar finns vid avfarten från landsvägen.

B. PLANDEL

3. SKÖTSEL AV MARK

3.1 Övergripande mål

Ändamålet med naturreservatet skall vara att bevara och driva ett 1800-tals bondehemman med skog, inägor och hus genom

- fortsatt plockhuggning av del av skogen enligt gammal metod och omfattning
- brukning av ursprungliga inägor
- bevarande av den urskogsartade skogen inom fastigheten orörd
- bevarande av husen

3.2 GENERELLA RIKTLINJER OCH ÅTGÄRDER

3.2.1 Hävd av åker, äng och betesmark

Åker och betesmark skall hållas i hävd. En del av de igenvuxna ängsmarkerna öppnas och hävdas, andra delar röjs från gran, men lämnas i övrigt för igenväxning till lövskog. Slåtter skall ske vid traditionell tidpunkt 15/7 - 10/8. Befintliga stenmurar underhålls. Källkärr väster om mangårdsbyggnaden hålls öppet genom slyröjning. Ingen spridning av gödsel eller kalk på ängs- eller betesmark tillåts. Årlig lövtäkt skall ske på ca 20% av de träd som lämnats för hamling på åkerholmar, renar och ängsmark.

3.2.2 Hävd av skogsmark

Området väster och söder om inägorna (skötselområde 6) lämnas till fri utveckling. Beträffande skogsskyddet mot t ex omfattande insektsangrepp skall anvisningar av naturvårdsverket och skogsstyrelsen beaktas. På området nordväst och norr om inägorna, där skogen är präglad av tidigare skogsbete, (skötselområde 7) skall gammaldags plockhuggning av för gården normal omfattning bedrivas. Ett område söder och öster om Kroksjön (skötselområde 8) undantas från plockhuggning, underhålls genom skogsbete.

Ved- och gagnvirkeshuggning skall ske så att skogsbete underlättas. Naturliga luckor vidgas,

dels för bete, dels för att när föryngring kommer upp - underlätta för denna. Motsvarande arealer skall utglesas i andra delar av skogen så att betesarealen förblir i stort sett oförändrad. Luckighet och olikåldrighet eftersträvas. Biologiskt intressanta småmiljöer sparas.

Uttaget skall vara högst 500 m³ sk fördelat under den första tioårsperioden av reservatskötseln. Om erfarenheter från skötseln visar att det under denna period av naturvårdsskäl är lämpligt att ta ut en större kvantitet, kan tillstånd härtill ges av miljönämnden.

Avverkning skall ske med metoder som är minst lika skonsamma mot mark och vegetation som manuell huggning och hästkörning. Om möjligt skall häst användas. Tidpunkt för avverkning bör väljas så att skador på mark och vegetation minimeras samt att störningar på djurlivet blir så små som möjligt.

Skogsbete bör ske med får eller nötkreatur. Vid val av nötkreatur skall eftersträvas bete med lätta lantraser t ex rödkulla, rödhumla eller fjällko. Bete skall normalt ske under tiden 15 maj - 1 november.

Våtmarker kan betas, lämnas i övrigt orörda.

3.2.3 Kulturminnesvård

Manbyggnad och lillstuga skall renoveras antikvariskt. (se bilaga 2) Gårdstunet skall hävdas med slåtter. Ladugårdsområdet skall behandlas som gårdstunet. De gamla träden runt husen beskåras.

Stengärdesgårdar och odlingsrösen skall hållas fria från sly. Träd och buskgrupper kan sparas. Nedfallna stenar läggs upp.

3.2.4 Faunavård

För att främja djurlivet skall stor noggrannhet iakttas vid avverkning. Bärande träd och buskar sparas. Skogsbrynen bör inte röras annat än då buskage breder ut sig över ängs- och åkermarker.

Stödutfordring samt uppsättning av saltstenar och fågelholkar kan utföras.

Jakt på älg, rådjur och hare får bedrivas i normal omfattning. Skyddsjakt på räv och grävling tillåts. Jakt tillåts inte under lördagar eller sön- och helgdagar. Hänsyn skall tas till besökande allmänhet.

Arbetsföretag enligt skötselplanen bör utföras under lämplig tid och på sådant sätt att risken för allvarliga störningar på djurlivet blir så liten som möjligt.

3.3 BEHANDLING AV SKÖTSELOMRÅDEN

Området har indelats i 8 skötselområden (bilaga 3 och 4).

SKÖTSELOMRÅDE 1.

Beskrivning

1,1 ha. Stenig, delvis källpåverkad sänka mellan åkrar, sluttande mot SV. F d sidvallsäng. Yngre och medelålders blandskog av främst gran och björk.

Mål

Hävdad sidvallsäng med enstaka lövträd, varav en del hamlade.

Åtgärder

Avverkning av all gran. Lövträd som vuxit upp efter hävdens upphörande tas bort med undantag för träd lämpliga för hamling. I första hand slås ängen vid traditionell tidpunkt. I andra hand betas den tillsammans med omgivande åkrar.

SKÖTSELOMRÅDE 2

Beskrivning

0,3 ha. Sluttande källkärr, öppet men med begynnande, långsam igenväxning med björksly. Ett dike grävdes i nedre delen för några år sedan.

Mål

Öppet källkärr.

Åtgärder

Igenläggning av diket. Røjning av sly samt vid behov underhåll av røjningen.

SKÖTSELOMRÅDE 3

Beskrivning

0,6 ha. Med gran och björk igenväxt äng i västsluttning. En del äldre lövträd, mest björk.

Mål

Lövskog.

Åtgärder

Engångsåtgärd: Avverkning av all gran.

Underhållsåtgärd: Bortrøjning av inträngande gran.

SKÖTSELOMRÅDE 4

Beskrivning

2,4 ha. Sten- och bergbundna renar och åkerholmar med huvudsakligen yngre gran och lövträd. Dessutom en del små åkrar och flikar av större åkrar som inte har markerats på kartan. Några mindre områden är ljungklädda.

Mål

Slätter eller betesmark beroende på hävden av omgivande åkrar. En del hamlade träd på renar

och åkerholmar.

Åtgärder

Avverkning av all gran och lövträd som hindrar åkerbruket. All buskvegetation på de små åkerlapparna tas bort. Hamling av en del lämpliga träd. Området underhålls genom slåtter eller bete.

SKÖTSELOMRÅDE 5

Beskrivning

3,6 ha. Åkermark, mångårig vall, som slås med maskin. Ett par mindre åkrar har övergetts på senare tid.

Mål

Öppen hävdad mark.

Åtgärder

Slåtter, bete eller odling av traditionella kulturväxter.

SKÖTSELOMRÅDE 6

Beskrivning

6a: 5,4 ha. Sluttning mot Störtaredsån. Delvis olikåldrig skog av gran med inslag av tall och löv. Andelen gran över 100 år är stor. Kulturpåverkan har under senare tid varit mycket liten.

6b: 8,1 ha. Gruppvis blandskog av medelålders till äldre gran och tall med någon inblandning av björk. I området finns en delvis öppen inäga på 0,2 ha som hävdats i sen tid.

Mål

Opåverkad naturskog.

Åtgärder

Fri utveckling utom inägan som röjs och hävdas med slåtter.

SKÖTSELOMRÅDE 7

Beskrivning

20 ha. Området utgöres av äldre barrblandskog som är starkt påverkad av betesskogsbruk. Skogen är i stort sett likåldrig i 100-årsåldern. Ca 1,5 ha i sydväst är kalhuggen och sådd på 1940-talet. Den är obehandlad därefter.

Mål

Upprätthållande av ett gammaldags bondeskogsbruk med skogsbete.

Åtgärder

Plockhuggning och, i första hand skogsbete, i andra hand bör gräs och ris slås i de öppna partierna.

SKÖTSELOMRÅDE 8

Beskrivning

10 ha. Sumpskog och mossmark söder och öster om Kroksjön samt, i den del som gränsar till skötselområde 6, betespräglad barrblandskog.

Mål

Betespräglad skog

Åtgärder

Skogsbete

4. ANORDNINGAR FÖR ALLMÄNHETEN

4.1 ÖVERGRIPANDE MÅL

Syftet med åtgärderna skall vara att underlätta för allmänheten att besöka reservatet på ett sådant sätt att konflikt med områdets naturvetenskapliga och kulturhistoriska värden undviks samt att informera besökaren om reservatets natur- och kulturvärden.

4.2 RIKTLINJER OCH ÅTGÄRDER

4.2.1 TILLGÄNGLIGHET

Parkeringsplats för ca 10 bilar anordnas på fastigheten nere vid allmänna vägen. Bilvägen in på reservatet behålls oförändrad. Större uppstickande stenar tas bort. Infart förbjudes.

4.2.2 FRILUFTSANORDNINGAR STIGAR

En natur- och kulturstig anordnas från interna bilvägens P-plats genom bäckravinen, upp genom västra partiet och till baka uppe på höjden till nuvarande stig/körväg från gården till Kroksjön. Leden förbi gården dras söder om befintlig körväg. En kortare slinga dras norr och runt om gården tillbaka till interna P-platsen. (Bilaga 5). Inga markarbeten utöver spänger över våta partier utföres.

RASTPLATSER

Rastplats anordnas i anslutning till naturstigen. Toalett placeras vid rastplatsen samt vid den offentliga P-platsen.

4.2.3 RENHÅLLNING

Vid behov skall sopkärl utplaceras i anslutning till parkeringsplats och vid rastplatsen.

4.2.4 INFORMATION

Informationsskyltar skall ha av miljönämnden godkänd text. Informationsskyltarna skall

innehålla en orienteringskarta som visar reservatets omfattning, stigar, sopkärl m m. Skyltarna skall också ge en kort beskrivning av områdets natur- och kulturvärden, skyddsmotiv, beslutsmyndigheter, naturvårds förvaltare samt föreskrifter för den besökande allmänheten. Skyltarna uppsätts på skyltställ av tryckimpregnerat trä. Informationstavlor skall uppsättas vid parkeringsplats.

Upplysningstavlor, som beskriver områdets natur och kultur, kan komplettera informationstavlan. Enkel naturguide (folder) bör tas fram.

Gränsmarkering skall utföras i enlighet med naturvårdsverkets anvisningar.

5. TILLSYN

Naturvårdsförvaltaren svarar för tillsynen av området.

6. DOKUMENTATION

Naturvårdsförvaltaren skall dokumentera utförda åtgärder genom att ange typ av åtgärd, år och månad för åtgärdens utförande samt kostnader för naturvårdsförvaltning och finansiering.

7. REVIDERING

Skötselplanen skall ses över vart 10:e år eller när berörda parter anser det påkallat.

8. FINANSIERING AV NATURVÅRDSFÖRVALTNINGEN

Bekostas av Stiftelsen för Ljungås 1800-tals hemman

Anläggning och underhåll av parkeringsplatser. Underhåll av stigar. Utplacering av bänkar och bord. Uppsättning och underhåll av sopkärl och toalett. Framställning och utplacering av informationstavlor och upplysningstavlor. Framställning av naturfolder och anläggning av naturstig. Utmärkning av reservatet, faunavård och tillsyn. Plockhuggning och skogsbete. Røjning och hävd av inägomark. Antikvarisk renovering och underhåll av byggnader.

Bekostas av kommunen

Kommunen medverkar med arbetskraft för utförandet av föreslagna skötselåtgärder i form av uppsättning av informationstavlor, anläggning och underhåll av stigar. Kommunen svarar för renhållning genom omhändertagande av sopor och latrin.

Naturvårdsförvaltaren ansvarar för att de olika åtgärderna utförs som föreskrivs i skötselplanen.

Bilaga 1

Virkesförbrukningen på Ljungås

Förutsättningar

1. Man bör kunna förutsätta att bonden förbrukade virke för följande ändamål:
 - vedbrand
 - husbyggnad, redskap, underhåll, gårdsel- och hässjevirke
2. Han avverkade och sålde virke för kontantbehov,
3. När han genomförde uttag torde hans trädval ha följt följande kriterier:
 - lövträd för vedbrand
 - kläna, undertryckta träd för gårdselvirke
 - lämpliga träd för husbyggnad och redskap
 - timmerträd för avsalu
4. Då skogsbetet var en betydande resurs kan man anta att utglesning av lämpliga betesmarker var en viktig faktor vid trädvalet.
5. I början torde föryngring av skog knappast ha varit aktuellt. Plantering/sådd och naturlig igenväxning av hårt skattade marker var säkerligen här som annorstädes den normala beskogningsformen av södra Sverige under 1800-talet. Senare, när skogen vuxit upp, är det troligt att tankar på skogsförnyelse kommit upp. Härvid har spontan självföryngring i större betesluckor varit ett incitament att fortsätta. På 1940-talet har ett mindre hygge tagits upp och såtts. Omkring 1905 har torpet på västra delen av fastigheten planterats.

För att följa huvudlinjen i bondeskogsmetodiken bör vidgning av betesluckor vara den förhärskande föryngringsformen. Bete eller risslätter måste ske på nyöppnade ytor.

Problem

6. För 1800-talsbonden var skogen en bas för virkesbehov och bete. Några föryngringsproblem hade han inte. Hela fastigheten höll ung till medelålders skog. Den nuvarande skogen är mogen - delvis övermogen. Det måste övervägas om ovan under p 5 förslagna föryngringssätt är tillfyllest eller om ytterligare åtgärder måste vidtagas.

8. Vedbehov

För uppvärmning av manbyggnad och lillstuga samt tvätt och byk torde ca 60 m vara tänkbart.

Behov av virke för husbyggnad, redskap, underhåll, gårdsel- och hässjevirke är svårt att bedöma. Det torde dock ha varit högre än vad man tänker sig i dag. Dimensionerna var grova. Gärdesgårdarna slukade mycket virke. Ett medeluttag av 20 m³ kan vara resonabelt.

Det årliga kontantbehovet blir rena gissningen. Kan man i dagens penningvärde, men med

1800-talets behov, räkna med 1000 kr per månad för en normalfamilj på 6 personer? I så fall ger 12000 kr à netto - ingen avverkningskostnad - 300 kr per m³ 40 m³ per år.

Med ovan gjorda antaganden skulle virkesbehovet per år vara i storleksordningen 120 m³. Tillväxten är 180 m³ totalt, eller med undantag för ravinområdet ca 140 m³. I den glesa betesskog som är målet för den del av skogen där uttag skall göras, är troligen tillväxten betydligt mindre.